

זקנה, רפואה והלכה

סדרת מאמרים

פרק חמישי

הלכות שבת המצויות בחולה סיעודי

א. יציאה עם מקל או הליכון במקום שאין בו עירוב

בשו"ע (אורח חיים סימן שא, סעיף יז) נפסק:

"חיגר, שאינו יכול לילך בלא מקל, מותר לילך בו אפי' אינו קשור בו; אבל אם אפשר לו לילך זולתו, ואינו נוטלו אלא להחזיק עצמו, אסור. (וחולה שעמד מחליו דינו כחיגר)".

כעיקרון מותר לזקן ללכת עם מקל בשבת (והוא הדין להליכון וכדומה), כמבואר בשבת (סה, ב), ומטעם שמאחר שאינו יכול ללכת בלא זה המקל טפל אליו ונחשב כנעלו. למרות זאת חששו חכמים למצב שבו הזקן לא ישתמש במקל ויטלטל אותו בידיו. לכן, רק כשברור שהזקן אינו מסוגל ללכת כלל ללא המקל, התירו לו לצאת עמו בשבת.

במשנה ברורה ובביאור הלכה ביאר, שהכלל בהלכה זו הוא שאם החולה מסוגל ללכת ללא מקל (או ללא תמיכה בקיר וכדומה) ארבע אמות או יותר (כ-2 מטרים), אסור לו לצאת למקום שאין בו עירוב עם מקל ההליכה שלו.

הפוסקים נחלקו בזקן הרגיל ללכת מחוץ לביתו אך ורק עם מקל, מחשש להיתקל בדבר מה, או בימות השלג, אך בביתו הוא מסוגל ללכת בבטחה ארבע אמות ללא מקל, אם אסור לו לצאת במקלו. ה"ט"ז (שם ס"ק א) כתב להתיר, אך רבים מהפוסקים, וכך הכריע המשנה ברורה, מחמירים בזאת. אך מאחר שבערוך השלחן פסק כה"ט"ז, וכן יש סמך בעוד אחרונים, נראה שבאופן זה זקן היוצא במקלו אף שהעירוהו לדעת האוסרים אין למחות בידו.

בחוט שני (שבת סימן פח) חידש שזקן שיוצא לרחוב מלווה באדם נוסף התומך בהליכתו, ואז אינו מוכרח למקל, יש לאסור עליו לצאת במקלו, אפילו אם אינו יכול ללכת כלל גם בביתו ללא מקל.

ב. יציאה בכיסא גלגלים במקום שאין בו עירוב

בשו"ע (אורח חיים סימן ש"א, ט"ז), התיר לקיטע לצאת ב"כסא וספסלים הקטנים שבידיו", אפילו במקום שבו אין עירוב. היתר זה דומה להיתר שראינו לעיל לצאת במקל למי שאינו מסוגל להתנייד בלעדיו (משנ"ב ס"ק נ"ז). וכתבו הפוסקים שהיתר זה תקף גם לכיסא גלגלים למי שאינו מסוגל להתנייד בלעדיו אפילו בבית (אגרות משה ח"ד סימן צ, אור לציון חלק ב פרק כג אות ה ועוד).

ואף שיש בפוסקים שהחמירו בכך וכתבו שאין לדמות את דברי השו"ע שעוסקים במכשיר שרק תומך בהליכה ומתבטל אליה, לכיסא גלגלים שמשמש לכל פעולת הניידות (עין הר צבי חלק א סימן קע ותשובות והנהגות חלק ד סימן פח), מכל מקום המיקל בזה יש לו על מי שיסמוך, ובפרט ברשות הרבים שלנו שאינה אלא מדרבנן. ועדיף שיניח לנכרי להסיעו, וישתתף עמו בהסעת הכיסא אם יכול (שלחן שלמה סימן שא, טז). ויקפיד שלא יהיה על הכיסא שום דבר נוסף, וכן בכיסיו של הזקן.

ג. נסיעה בקלנועית חשמלית לזקן בשבת

בימינו נפוצה קלנועית חשמלית, והנה בקלנועית רגילה פשיטא שאין היתר כלל אפילו אם יש עירוב. וקלנועית המצויה בימינו עם התקני שבת, שמופעלת על ידי גרמא או על ידי שעון שבת (והזקן רק משחרר את הבלמים), דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (שולחן שלמה סימן שא יג, ג) להתיר לצאת בה לצורך מצוה, ואך ורק במקום שיש בו עירוב, ומשום חשש מראית העין יהיה מחובר על הכיסא שלט המודיע ברבים שהוא נוסע בהיתר עם מנוע מיוחד לשבת. אך למעשה בשנים האחרונות התפרסמו מספר פסקי הלכה של גדולי הפוסקים שאסרו את השימוש בכלל מכשירי הגרמא הנפוצים ובפרט בקלנועית חשמלית שיש בזה משום פירצה בחומת השבת (עין שבות יצחק גרמא עמ' קל"ח בשם הגר"י אלישיב זצ"ל), ובארחות שבת (חלק ג עמוד רמג) הביא כן גם בשם הגר"ש אויערבאך זצ"ל בשם אביו הגרש"ז, שמכיון שמכשירים אלו תוכננו מראש לפעולה באופן זה אין הדבר נחשב גרמא. וכך גם מחמיר רבינו הגאון הגדול רבי אשר וייס שליט"א (מנחת אשר שמות סימן סה).

ד. נסיעה במעלית בשבת על ידי נכרי

נסיעה במעלית בשבת כרוכה באיסורי תורה בהפעלת מערכות החשמל של המעלית. לכן, אסור אף לזקן לנסוע במעלית זו. המעליות בימינו כוללות מערכות חשמל מורכבות מעבר למנוע המעלית והפעלת החשמל על ידי לחצנים. בעוד והפעלת המערכת הבסיסית הנ"ל אסורה מן התורה לכל הדעות, האיסור בהפעלת המערכות החדשניות שבמעליות שנוי במחלוקת הפוסקים. היבט נוסף נוגע לירידה במעלית. להלן, בסעיף העוסק בנסיעה במעלית שבת, נביא את דעת המחמירים בירידה במעלית בשבת (מכל סוג) משום כובד המשקל, מחשש איסור תורה. לכן, נסיעה של זקן במעלית בשבת אסורה. כשהזקן מלווה בנכרי שעושה עבורו את הפעולות השונות, הדבר נתון במחלוקת כפולה – הן בנוגע להפעלת המערכות החדשניות, שאינן מופעלות על ידי פעולה כלשהי, והן בנוגע לירידה במעלית, משום שכובד המשקל של הזקן משפיע בכל מקרה.

הוראת רבינו הגאון הגדול רבי אשר וייס שליט"א, שנוקט בדעה מקילה בנוגע לשתי שאלות אלה, היא שעיקר השאלה בנידון זה היא אמירה לנכרי, שיעשה עבורו את הפעולות האסורות, ולכן יש מקום לשאלת חכם כאשר מדובר במקרה של צורך גדול.

ה. נסיעה במעלית שבת לזקן

ידועה ומפורסמת המחלוקת הגדולה בקרב הפוסקים בדור האחרון בדבר הנסיעה במעלית שבת. כמובן שאין זה המקום להאריך בפרטים הטכניים של ההבדל בין מעלית זו למעלית רגילה, וכן ביסוד דעות הפוסקים, ונבאר בקצרה. בבסיס הפיתוח של מעלית שבת עומד העיקרון שהמעלית תפעל באופן אוטומטי ללא התערבות הנוסע. מעלית זו עוצרת בכל קומה גם ללא קריאה, ולאחר זמן קצוב דלתותיה נסגרות מאליהן והיא ממשיכה בנסיעתה. במעליות שבת מסוגים שונים בוטל גם מנגנון השקילה החשמלי שבאופן רגיל מופעל בכל פעם שמשקל המשא של המעלית משתנה על ידי כניסת נוסע. ומכל מקום הדבר שנוי במחלוקת, שבבסיסה השאלה האם הגברה של זרם החשמל אסורה בשבת (הארכנו בכך בתכנית הלימודים לנושא החשמל בשבת), מאחר שכובד האדם הנמצא במעלית גורם להוספת זרם בשעת העליה, ולהפחתתו בשעת הירידה. גם בקרב המקילים בשינויי זרם, יש שאסרו את הירידה במעלית זו, משום שירידת המעלית גורמת לסגירת מעגלים חשמליים, וכובד משקלו של האדם משתתף בהורדת המעלית וממילא בפעולות חשמליות אלו.

להלכה, בימינו ההוראה הרווחת בפוסקים היא להימנע מנסיעה במעלית שבת ללא צורך גדול, כגון זקן שאינו מסוגל לעלות במדרגות כלל ורוצה לצאת לתפילה או לצורך רפואי, וגם לצורך גדול, אם אין בדבר חשש פיקוח נפש, יש שאוסרים את הנסיעה במעלית השבת, ויש שמקילים רק בעלייה בה ולא בירידה, ויש שמתירים לצורך גדול בין בעליה ובין בירידה, וכך פוסק רבינו הגאון הגדול רבי אשר וייס שליט"א.

ו. יציאה, נשיאה והפעלה של לחצני מצוקה

זקן שעל פי המלצה רפואית נדרש לשאת עמו לחצן מצוקה, מותר לו לשאת אותו עליו בשבת ולצאת עמו במקום שאין בו עירוב (אבל אינו רשות הרבים גמורה, וכמו ברוב המקומות בימינו), לצורך מצוה כמו תפילה או שיעור תורה, כשנושא אותו עליו שלא כדרך הרגילה, כגון בתוך מגבעתו או בשרשרת התלויה בצווארו.

זקן סיעודי המרותק למיטתו, ונעזר בפעמון לקריאה למטפלו או לצוות בית החולים – במקרה של אישפוז, יכול להשתמש בפעמון שאינו חשמלי, או אף בפעמון חשמלי המצוי שאינו כולל נורה שנדלקת בשעת הלחיצה (יש לוודא זאת), אם הוא זקוק לעזרה רפואית מיידית. במקרה של פיקוח נפש, או אפילו ספק פיקוח נפש, מותר בכל אופן.

כשאין מדובר בסיוע רפואי, אלא בצורך בעזרה בעשיית צרכיו, אם אין לו אפשרות אחרת, כמו לקרוא בקולו לעזרה, או לבקש משכן נכרי לצלצל בפעמון החשמלי, יצלצל כלאחר ידו אף אם נדלקת נורה, ומשום שגדול כבוד הבריות (שמירת שבת כהלכתה פרק מ' סעיף כג).